

til det 3—4-dobbelte, mens tallet på bøtelagte lå omtrent på samme nivå som tidligere. Under og like etter siste krig sank tallet på bøteavsonere ned til et meget lavt nivå, men senere er det på ny steget og lå i året 1948—49 ca. 6000.

Selv om avsoningstidene for de fleste ikke er mer enn to—tre uker, svarer det likevel til fullt belegg året rundt av et fengsel for over 200 fanger.

Disse tallene viser at spørsmålet om den subsidiære frihetsstraff er et betydelig kriminalpolitisk problem, selv om det vanligvis ikke vekker så stor oppmerksomhet, fordi den enkelte lovovertrедelse er av dagligdags og triviell karakter.

I Sverige ble det noen år før krigen gjennomført en radikal reform på dette område. Der blir det ikke fastsatt noen subsidiær straff i dommen eller forelegget, men hvis boten ikke blir betalt, blir saken brakt inn for retten, som i hvert enkelt tilfelle avgjør om omsetning skal finne sted. Hovedtanken med reformen er at subsidiær fengselsstraff bare bør brukes hvor det er viljen, ikke hvor det er evnen til å betale det skorter på. Men for at ingen skal ha fribrev på å forgå seg ustraffet, fordi han ikke har noe å betale med, er prinsippet modifisert på forskjellige måter (se nærmere *Strahl* i NTfK 1951 s. 217—218, *Løken* i NTfK 1954 s. 319—320). Reformen medførte en overordentlig stor nedgang i antallet av bøteavsonere, fra flere tusen om året til noen hundre, altså bare en liten brøkdel av det tilsvarende antall i Norge. Det har, så vidt jeg vet, ikke fra noe hold hevet seg røster for å gå tilbake til den gamle ordning.

Også hos oss har det vært reist krav om reformer i samme retning (se således Fengselsreformkomitéens innstilling (Bilag til Ot.prp. nr. 59 for 1933) s. 153—162, *Sund* i NKÅ 1938 s. 131—149 (særlig s. 144 flg.), *Omsted* s. 149—156, *Skeie* I s. 350—351, *Løken* l.c. s. 323—327). Det svenske eksempel synes å vise at en innskrenkning i anvendelsen av subsidiær fengselsstraff kan finne sted uten at det går utilbørlig ut over rettspleiens effektivitet. Undersøkelser som er gjort tyder på at reformen ikke har ført til noen vesentlig økning i antallet av uoppgjorte bøter (se *Strahl* i NTfK 1951 s. 217—222). Erfaringene etter endringen av løsgjengerlovens § 16 i 1930 går i samme retning. Før denne endring ble gjennomført, ble det advart sterkt mot den fra politihold. Det ble anført at bøtedommen uten ubetinget subsidiær frihetsstraff ville bli virkningsløs og bidra til å gjøre rettspleien latterlig. Men i 1938 kunne riksadvokat *Sund* i et foredrag i Den Norske Kriminalistforening fortelle at han på sitt spørsmål til Oslo politi om erfaringene med de nye regler, hadde fått til svar, at det ikke på noen måte kunne påvises at retts håndhevelsen på dette område var blitt mindre effektiv etter de nye bestemmelser (NKÅ 1938 s. 146—147). Den største vanskelighet for en reform ligger nok i at en meget stor del av de avsonte bøter gjelder folk som stadig er bøtelagt for drukkenskap. Blant disse må en regne med et betydelig antall personer med liten arbeidslyst og arbeidsevne.

Antallet av avsonte bøtestraffer henger naturligvis også sammen med spørsmålet om bøtenes størrelse, jfr. nedenfor s. 395—397.

§ 42. Rettighetstap

Rettighetstapets karakter

I. I lovgivningen fra enevoldstiden spiller æresstraffer en betydelig rolle. En velkjent straff av denne art var *gapestokken*, som ble brukt som straff for rettsbrudd av mindre alvorlig karakter. En annen straff var tapet av den borgerlige ære, *infamien*, som var en følge av van-

John Arvidenas: Strafferett

ærende forbrytelser. Den æreløse kunne ikke møte i retten som saksøkt, han sto ikke til treende som vitne, han kunne ikke være fadder eller verge, han kunne ikke bli hanstborger eller håndverksmester o.s.v.

Disse æresstraffer ble opphevet ved kriminalloven av 1842.¹ Straffelovgivningen fortsatte imidlertid å ha regler om rettighetstap av forskjellig art. Dette gjaldt også etter straffeloven av 1902. Men ved en endringslov av 22. mai 1953 ble bruken av rettighetstap sterkt innskrenket. Det tidligere «tap av statsborgerlige rettigheter» forsvant helt (se nedenfor s. 366). Og de rettighetstap som loven fremdeles gir hjemmel for, er nå aldri en automatisk følge av en straffedom, men forutsetter alltid en særlig overveielse fra dommerens side. Formålet med reformen var især å rydde av veien de vanskeligheter for den domfeltes resosialisering som rettighetstapene kan føre med seg.

Hensikten med de någjeldende regler om rettighetstap er en annen enn med de gamle æresstraffer. Den er, som Straffelovkommisjonen uttrykker det, «ikke å ramme angjeldendes ære, men alene å hindre ham fra å innta stillinger og utøve rettigheter eller næringsveier, som han ved forbrytelsen har vist seg uskikket til» (S.K.M. s. 45). Etter straffelovens språkbruk er det likevel tale om straff. Også i forhold til grunnlovens bestemmelse om Kongens benådningsrett blir rettighetstapene betraktet som straff.

II. To slags rettighetstap kan idømmes som hovedstraff (§§ 15 og 29).

1. Det gjelder for det første tap av «offentlig stilling som den skyldige ved den straffbare handling har vist seg uskikket eller uverdigg til» (§ 29. 1). Det er ikke nødvendig at den straffbare handling er skjedd i tjenesten; om en prest eller en lærer i ledige stunder tar del i en tyvebande, vil det være grunnlag for fradømmelse av stillingen. Hva som skal til for at den skyldige kan sies å ha gjort seg «uskikket eller uverdigg til stillingen, må bedømmes konkret etter stillingens og forgåelsens art. Det kan ikke stilles de samme krav om uangripelighet til et landpostbud som til en biskop. Tap av stilling er en så hardhendt rettsfølge, især for den som har vært ansatt lenge i offentlig tjeneste og har små sjanser for å komme inn i annet arbeid, at domstolene har vært meget forsiktige med å dømme til det (se som eksempel Rt. 1934 s. 643).² At varsomhet

Rettighetstap som hovedstraff. Tap av offentlig stilling

¹ For spesiallovgivningens vedkommende ved lov av 17. mai 1848, for militære forbrytelser først ved den militære straffelov av 23. mars 1866.

² I landssviksakene etter frigjøringen var det likevel hovedregelen at enhver domfellelse medførte tap av offentlig stilling, selv om forgåelsen var unnskyldelig og stillingen av underordnet art.

Rettighetstap

100400